

נובמבר 2016

הנגשת ההשכלה הגבוהה לפריפריה החברתית בישראל

בישראל ישנו כיום מתאם גבוה בין פערים כלכליים-חברתיים ובין הצלחה בבחינות הבגרות, אשר כידוע הן מרכיב עיקרי בכניסה למערכת ההשכלה הגבוהה ולמוביליות חברתית בכלל. בדוח "מצב המדינה" של מרכז טאוב נבדק ונמצא קשר ברור בין מדד הטיפוח של משרד החינוך לבין אחוזי הזכאות לבגרות.¹ מדד הטיפוח בודק את הרמה הכלכלית-חברתית של כל בית ספר (יסודי ועל-יסודי), על בסיס (א) השכלת ההורה המשכיל ביותר (ב) ההכנסה לנפש במשפחה (ג) פריפריאליות בית הספר (ד) שילוב של הגירה וארץ מצוקה. על פי נתונים אלו ניתן לקבוע כי כיום צעירים אשר מתחנכים בבתי ספר שמדורגים נמוך במדד החברתי-כלכלי זוכים בהכרח לנגישות פחותה להשכלה גבוהה כיוון שאחוזי הזכאות לבגרות בבתי הספר שלהם נמוכים יחסית.

ב2010, כאשר גובשה התוכנית הרב שנתית הראשונה, הוגדר אחד משני יעדיה המרכזיים כ"הנגשת ההשכלה הגבוהה לחרדים ולמיעוטים" – שתי אוכלוסיות אשר סובלות מתת ייצוג חמור ביחס לאחוזם באוכלוסייה הכללית. ההחלטה נעשתה הן מתוך הצורך הלאומי לקדם את שילובן בחברה, והן מתוך ההבנה כי שוויון הזדמנויות כזה לא יושג ללא מעורבות אקטיבית של המוסדות והרגולטור בנושא, על ידי מתן מעטפת ותיקון העיוותים המקשים על אוכלוסיות אלו בדרכן האקדמית בשל פערים לימודיים ותרבותיים. לקראת החומש הבא התחייבה מל"ג כי תבנה תוכנית שילוב דומה גם עבור יוצאי אתיופיה, הסובלים גם הם מתת ייצוג באקדמיה ומאחוזי נשירה גבוהים.

כעת סבורה התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות כי הגיעה השעה שמערכת ההשכלה הגבוהה תיתן את הדעת הראויה גם לפריפריה הגיאוגרפית של מדינת ישראל. על המועצה להשכלה גבוהה לגבש תוכנית חומש לשילובם באקדמיה של מועמדים מהפריפריה החברתית למען צמצום הפערים והאי שוויון המתרחבים בחברה, ואיזון הייצוג של היישובים והפלחים השונים בחברה הישראלית.

ראשית, תמוהה הדבר כי בניגוד למחקרים רציניים שנערכים לגבי אוכלוסיות אחרות הסובלות מתת ייצוג אין כיום כל תמונה עדכנית ומהימנה של מצב הסטודנטים יוצאי הפריפריה. מה אחוזם בסוגי המוסדות השונים? מה הפריסה החוגית? האם הם מגיעים לחוגים סלקטיביים? האם הם מועדים לנשירה יותר מסטודנטים אחרים? כל אלו שאלות מדיניות דוחקות שרק מענה עליהן יאפשר הצבת דרך פעולה מושכלת ואפקטיבית להתמודדות עם האתגרים שרבים מהם אף לא זוהו עד היום.

על כן בראש ובראשונה דרוש לצאת למחקר ומיפוי מידי ומעמיק של בחינת מצבם בשטח של יוצאי הפריפריה המבקשים להכנס בשערי ההשכלה הגבוהה.

¹ מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, דוח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות 2015, עורכים: אבי וייס ודב צ'רניחובסקי, עמוד 432.

עד אשר יושגו הנתונים והמסקנות הדרושות, להלן מצורפות מספר הצעות ראשוניות אפשרויות המתבססות על מודלים קיימים שאנו סבורים כי ניתן להכיל גם במקרה זה, כצעדי יישום לתוכנית רב שנתית מקיפה, אשר בהמשך, מטבע הדברים תחודד ותותאם לממצאים שיעלו מהבדיקה.

א. **מודל תמרוץ להעמדת בוגרים מהפריפריה** – כיום כחלק ממודל התקצוב של ות"ת, קיים תמרוץ למוסדות עבור קליטת מועמדים מבתי ספר שנמצאים נמוך במדד החברתי-כלכלי. אולם המודל בתצורתו הנוכחית תקף רק לגבי מכללות מתוקצבות והוא ניתן בצורה רוחבית, ונראה כי כיום השפעתו שולית. אנו מציעים לבחון את השינויים הדרושים ליצירת מודל משמעותי יותר של תמרוץ על סמך בתי-הספר ולהכיל אותו גם על אוניברסיטאות המחקר, ואולי אף בתחומים ספציפיים שיבחרו לפי חשיבות לאומית ומדעית. ניתן לדוגמא לקבוע שכל מוסד יתומרץ באופן משמעותי רק בתנאי שהעמיד $X\%$ בוגרים מבתי הספר העומדים בקריטריונים. התמרוץ יכול לשמש בין היתר לבניית המעטפת והליווי הדרוש לסטודנטים אלו להשלמת לימודיהם בהצלחה. על המנגנון שייקבע להתייחס גם לפיזור החוגי של הנקלטים ולהעניק קדימות לכניסה לחוגים סלקטיביים. אנו סבורים כי הדבר יעודד מוביליות גדולה יותר בקרב אוכלוסייה זו ואף להגביר בעתיד את הפריון התעסוקתי. כך ימנע המצב הרווח כיום בו שכבות אוכלוסייה בעלות ייצוג חסר מציפות תחומים אקדמיים צרים, שיוצרים לא פעם עיוותים במשק, וחמור מכך לא מציעים בסופם תעסוקה שמשמעותה מוביליות כלכלית ממשית.

ב. **הרחבת "צעד לפני כולם" או חלופה דומה במסגרת הקהילה, כהכנה מקדימה עבור דור ראשון להשכלה גבוהה** – עבור סטודנטים שהנם דור ראשון להשכלה גבוהה, אשר כידוע נמצאים באחוזי סיכון גבוהים יותר לנשירה, המפגש הראשון עם המוסדות להשכלה גבוהה ואופי הלימודים עשוי להיות קשה ולדרוש הסתגלות. התכנית "צעד לפני כולם" מוכיחה את עצמה במידה רבה בקרב סטודנטים ערבים במוסדות שבהם היא פועלת ועל כן ראוי לבחון התאמה שלה ליוצאי יישובי פריפריה חברתית או בכלל מועמדים שהם דור ראשון להשכלה גבוהה. נראה שגם הם זקוקים לא פעם לחיזוק כישורי האוריינות האקדמית, ההתמצאות במערכת ובשירותים העומדים לרשותם במוסד על מנת להקל על השתלבותם ולקדם את מצוינותם של סטודנטים אלו.

ג. **מכינות מדעיות מואצות מסובסדות**: גם אם בוחנים את זכאי הבגרות בלבד מוצאים פערים בנתוני הכניסה של הצעירים שגדלו בישובים מאשכולות נמוכים יותר. פערים אלו אשר נוצרים כבר במערכת החינוך המוקדמת, מנתבים לא פעם אוכלוסיות מוחלשות לתחומי לימוד מצומצמים, שפעמים רבות אין בהשלמתם הבטחה למוביליות חברתית גבוהה. הכניסה למקצועות המדעים בפרט מאופיינת בחסמים רבים עבור חלקים נרחבים מהאוכלוסייה, שבהינתן הכוונה צמודה ומאומצת יותר יכלו בוודאי לממש את הפוטנציאל הטמון בהם. על כן ההתאחדות ממליצה על העמדת מכינות בתנאי פנימייה לתקופה מרוכזת של מספר חודשים בודדים אשר יספקו לסטודנט את כל צרכיו ויאפשרו מיקוד בהשלמת פערים הנדרשים לקבלה לחוג המבוקש והכרות עם העולם האקדמי. החממות יתמקדו בהכנה ללימוד חוגים להם עדיפות מדעית או לאומית, בדומה למודל המכינות הייעודיות שהוצע בדו"ח אריאב במסגרת רפורמת המכינות (2010).

ד. **חיזוק והרחבת תוכניות קיימות**: כיום פועלות מספר תכניות הנגשה ייעודיות כגון "הישגים" הפועלים במרכזי צעירים ומתרכזים בעיקר בכניסה לאקדמיה, וכן תוכניות מיוחדות למצטייני תיכון בפריפריה, כגון "הישגים להיטק". התאחדות הסטודנטים והסטודנטיות מזהה צורך עמוק להרחבת תכניות הנגשה לאקדמיה גם בכמות המועמדים אליהן הן מגיעות וגם באורך הליווי שעליו לכלול גם מניעת נשירה וליווי בהשמה, שהן שלב קריטי לא פחות מאשר שלב הכניסה לאקדמיה.